

GIMIMO EILIŠKUMAS – SVARBUS INDIVIDUALIOS RAIDOS VEIKSNYS

A. BAGDONAS, R. GREBLIKIENĖ,
Ž. KANIAVIENĖ

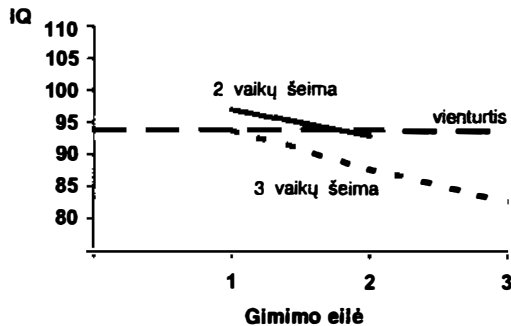
1. Iš daugelio individualaus ugdymosi veiksnių vienas svarbesnių yra vaiko pozicija šeimoje po gimimo. Vienos šeimos vaikai, netgi biologiniai dvyniai, neturi identiškų sąlygų, todėl daug autorių gimimo eiliškumą išskiria ir tiria kaip savarankišką ugdymosi veiksni. Be abejo, jo įtaka yra labiau netiesioginė, reiškiasi sąveika su paties vaiko savitumais, lytimi, sibsų amžiaus skirtumais, tėvų sąmoningomis ar nesąmoningomis nuostatomis. Tiesa, imunogeninės teorijos šalininkai paskesniųjų vaikų intelekto silpnėjimą aiškina tuo, kad po kiekvieno gimdymo motinos kūne pasigamina vis daugiau antikūnių, neigiamai veikiančių embriono nervų sistemos raidą (8). Tačiau dauguma autorių akcentuoja skirtingu laiku šeimoje gimusių vaikų psichosocialinės situacijos skirtumus.

Teoriškai gimimo eiliškumo įtaką vaiko ugdymuisi pirmasis tyrinėjo A. Adleris. Jis rėmėsi praktiniais stebėjimais ir intuicija, tačiau daug jo teiginių patvirtina ir šiuolaikiniai empiriniai tyrimai. Tokių tyrimų, atliktų nuo 1981 iki 1991 m., apžvalgą pateikia C. Watkinsas (15). A. Adleris (1) apibūdina vienturčio, vyriausiojo, viduriniųjų ir jauniausiojo vaikų psichosocialinę situaciją, parodo jų skirtynes: vienturtis – daugiausiai patyręs tėvų meilės ir lėpinimo, sunkiai įveikiantis kliūtis, mėgstantis būti dėmesio centre; vyriausiasis – pirmasis tėvų pagalbininkas, stipresnis fiziškai ir dvasiškai, labiau verbališkai stimuliuotas, mėgstantis vadovauti, orientuotas į laimėjimus; vidurinis – mažiau puoselėtas ir lėpintas, jam tenka konkuruoti su vyriausiuoju; jaunėlis – mažiausias, visų lėpinamas, visų dėmesio centre, orientuotas į bendravimą.

Po A. Adlerio darbų ilgokai daugiau dėmesio eiliškumui nebuvo skirta. Ir tik aštuntojo dešimtmečio pradžioje pastebima gimimo eiliškumo empirinių tyrimų banga. Iš tokių tyrimų paminėtini L. Belmonto (4, 5), R. Zajonco (17), J. Toddo (14), C. Hesterio ir bendraautorų (9) bei kitų darbai. Preliminarių, specialiai ~~ne~~planuotų tyrimų duomenis ir samprotavimus gimimo eiliškumo klausimu skelbėme ir mes (2). Čia glaustai norėtume parodyti dviejų specialiai planuotų tyrimų duomenis. Vienas iš jų skirtas gimimo eiliškumo įtakai kognityviniams sugebėjimams, kitas – asmenybės ypatumams.

2. L. Belmontas (5) ištyrė vos ne pusės milijono Danijos šaukiaamojo amžiaus jaunuolių intelektą. Nesvarbu, iš kokio dydžio šeimos jaunuolis, bet pirmagimių intelektas vidutiniškai didesnis už vėliau gimusių. Didėjant šeimai, mažėja visų joje gimusių vaikų intelektas. Panašias tendencijas pastebėjome ir mes, Amthauerio intelekto struktūros testu ištyrę 104 8–9 klasių mokinių intelektą. Vaikai buvo iš vieno, dviejų ir trijų vaikų šeimų. Bendrojo IQ reikšmės pateiktos grafiškai (1 pav.). Kaip matome, bendrojo IQ dydžiu vienturčiai prilygsta trijų vaikų šeimos pirmagimiams. St. Meloras (11) taip pat nurodo, jog palankiausią kognityvinės raidos situaciją turi pirmagimiai, dvivaikių šeimų vaikai ir iš dalies vienturčiai.

Atkreiptinas dėmesys ir į intelekto struktūros skirtumus. Mūsų tyrime pirmagimiai gerokai lenkė vėliau gimusius verbaliniais sugebėjimais, erdvinės vaizduotės sugebėjimai mažiau priklauso nuo gimimo eiliškumo. Vadinasi, pirmagimių prana-

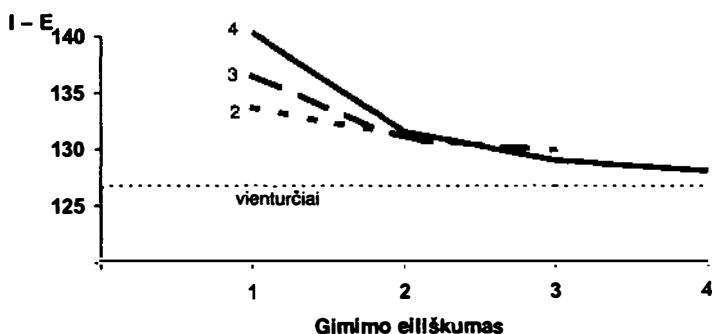

1 pav. Intelektinio koeficiento ir gimimo eiliškumo priklausomybės grafikas

šumus galima aiškinti stipresne verbaline stimuliacija, kurią patiria vaikas iš tėvų (10, 16).

Su palankia kognityvine raida koreliuoja ir didesni pirmagimių laimėjimai mokymosi ir karjeros srityje. Jie dažniau nei vėliau gimę įgyja aukštąjį išsimokslinimą (2), patys labiau orientuoti į laimėjimus (9, 17), yra motoriškai aktyvesni (7). Iš žymių psichologų pirmagimių taip pat daugiau negu vėliau gimusiųjų (13), jie sociališkesni, dažniau renkasi mokslą ir biznį (6).

3. Kitame tyrime dalyvavo 240 įvairių Panevėžio mokyklų dešimtokų iš 1-o, 2-ų, 3-ų ir 4-ų vaikų šeimų. Taigi buvo sudarytos vieturčių, pirmagimių, antrais, trečiais bei ketvirtais gimusių tiriamųjų grupės. Tyrimui taikytos Šiostromo asmenybės saviraiškos, Myers-Briggs psichologinių tipų ir eksternališkumo-internališkumo (I-E) skalės metodikos. Tokio vienareikšmio ryšio tarp gimimo eiliškumo ir asmenybės savybių, koks gaunamas tiriant kognityvinius sugebėjimus ar laimėjimus, nepastebėjome. Galima pastebėti tik nežymias tendencijas. Kiek ryškiau gimimo eiliškumas koreliuoja su įvykių kontrolės priskyrimu sau (internališka orientacija) arba išorės jėgoms (eksternališka orientacija). A. Bagdonas ir L. Pociūtė (3) sudarė eksternališkumo ir internališkumo normas vyresnių klasių mokinių ir

2 pav. Internališkumo – eksternališkumo (I - E) ir gimimo eiliškumo 2-vaikėse, 3-vaikėse ir 4-vaikėse šeimose priklausomybės grafikai

studentų imtims. Mokinių imties (beje, dauguma irgi iš Panevėžio) I-E skalės normos buvo: 72–109 – itin eksternališka; 110–121 – labai eksternališka; 122–127 – eksternališka; 128–134 – ambiternališka; 135–140 – internališka; 141–149 – itin internališka ir 150–175 – itin internališka asmenybė. Iš 2 pav. matome, kad čia aprašomo tyrimo pirmagimiai buvo gerokai internališkesni už vėliau gimusius. Vadina-si, jie mano labiau kontroliuoją situaciją, esą mažiau priklausomi nuo kitų veiksmų (likimo, atsitiktinumų, kitų žmonių). Be to, kuo pirmagimis iš didesnės šeimos, tuo jis internališkesnis. Visų šeimų antragimiai surinko maždaug po 131 balą (buvo ambiternališki). Šiost-romo asmenybės saviraiškos ir Myers-Briggs metodikomis nustatoma daug įvairių bruožų, tačiau dėsningo jų ryšio su gimimo eiliškumu nepastebėjome. Tam galėjo įtakos turėti tai, kad tokiai matuojamų savybių gausai nepakankamai reprezentatyvios buvo tiriamųjų gru-pės. Pastebėta šiek tiek didesnė pirmagimių tendencija saviraiškai ir jutimo procesų vyravimui.

Kaip parodė J. Toddo (14) tyrimai, tarpasmeninės jėgos (pagal A. Adlerį – tai gebėjimo eiti savo keliu santykiuose su kitais ir veikti kitus) sąveiką su gimimo eiliškumu komplikuoja lytis ir etno-kultūriniai veiksniai. A. Philips (12) pabrėžia pirmagimių orientaciją į laimėjimus, jautrumą, rimtumą, komformizmą, A tipo asmenybės bruožų būdingumą, o vėliau gimę yra nerūpestingesni, komunikabi-lesni.

4. Iš pateiktų tyrimų ir literatūros duomenų matome, kad kiekvie-nas vaikas turi ne tik objektyvią poziciją šeimoje (vienturtis, pirmagi-mis ir pan.), bet ir specifiską psichologinių bruožų kompleksą (2). Be abejo, gimimo eiliškumo veiksnys neveikia izoliuotai. Daugiafaktoriais tyrimais reikėtų nustatyti jo įtaką kitų veiksmų (šeimos dydžio, vaikų lyties, tarpų tarp gimimų trukmės, rasės, tautybės ir pan.) sistemoje. Šis įtakos dydis bus nevienodas skirtingoms funkcijoms.

LITERATŪRA

1. Adler A. *The Education of Children*. South Bend: Gateway, 1978. X, 309 p.
2. Bagdonas A. Kas pirmesnis, tas gudresnis // *Mokslas ir gyvenimas*. 1991. Nr. 4. P. 22–24.
3. Bagdonas A., Pociūtė L. Eksternališkumo .– internališkumo skalė // *Lietuvos aukšt. m-klų mokslo d. Psichologija*. 1988. N. 8. P. 105–122.
4. Belmont L. *Birth order, Intellectual Development, and Psychiatric Status* // *Ann. Progress in Child Psychiatry and Child Development*. N. Y.: Brunner/Mazel. 1978. P. 51–58.
5. Belmont L., Stein Z., Zybert P. *Child Spacing and Birth Order: Effect on Intellectual Ability in Two-child Families* // *Science*. 1978. 202. N 4371. P. 995–996.
6. Bryant B. *Birth Order as a Factor in the Development of Vocational Preferences*. *Ind. Psychol.* 1987. 43. N 1. P. 36–41.
7. Eaton W. O., Chipperfield J. G., Singbeil C. E. // *Dev. Psychol.* 1989. 25. N. 4. P. 668–679.
8. Foster J. W., Archer S. J. *Birth Order and Intelligence: an Immunological Interpretation*. // *Percept. and Mot. Skills*. 1979. V. 48. N. 1. P. 79–93.
9. Hester C., Osborn G. E., Nguyen Tr. *The Effects of Birth Order and Number of Siblings and Parental Cohabitants on Academic Achievement* // *Indiv. Psychol.: J. of Adlerian Theory, Res. a. Practice*. 1992. V. 48 N 3. P. 330–348.
10. Mednick B. R., Finello K. M., Baker R. L., Mednick S. A. *Psychosocial Aspects of Growth*. *Hum. Growth and Dev.* 3rd Int. Congr. Auxol., Brussels, Aug. 26–30, 1982. New York, London: 1984. P. 657–674.
11. Melor St. *How Do Only Children Differ From Other Children?* // *J. Genet. Psychol.* 1990. V. 151. N 2. P. 221–230.
12. Philips A. S., Long R. G., Bedeian A. G. *Type A status: Birth Order and Gender Effects* // *Ind. Psychol.* 1990. V. 46. N 3. P. 365–373.

13. Terry W. Birth Order and Prominence in the History of Psychology // *Psychol. Rec.* 1989. 39. N 3. P. 333–337.

14. Todd J., Friedman A., Steele Sh. Birth Order and Sex of Siblings Effects on Self Ratings of Interpersonal Power: Gender and Ethnic Differences // *Ind. Psychol.* 1993. 49. N 1. P. 86–93.

15. Watkins C. E. Birth-Order Research in Adler's Theory: A Critical review / *Ind. Psychology.* 1992. V. 48. N 3. P. 357–368.

16. Widlak P. A., Perucci C. C. Family Configuration, Family Interaction, and Intellectual Attainment // *J. Marriage and Family.* 1988. V. 50. N 1. P. 33–44.

17. Zajonc R. B. Family Configuration and Intelligence / *Science.* 1976. V. 197. N. 4236. P. 227–236.

BIRTH ORDER; AN IMPORTANT FACTOR OF INDIVIDUAL DEVELOPMENT

A. Bagdonas, R. Greblikienė, Ž. Kaniavienė

S u m m a r y

The relation between birth order on the one side and intelligence and personality features on the other side was investigated. In the 1st study (subjects – 104 students of 8–9 grades of secondary schools from 1, 2, and 3-child families) the R. Amthauer's Intelligence Structure Test was used. The first child has the most favourable conditions for intellectual development (especially in 2-child families). In the 2nd study, (subjects – 240 10-grade students of secondary schools from 1, 2, 3, and 4-child families) it was established that the first child in the family shows more internal tendencies than the other children. An external locus of control is a characteristic feature of single children and children from 2-child families. A relation between Myers-Brigg's psychological types and birth order didn't occur.